

A Paradigmatic Reflection on the Concept of Social Consensus

Bahram. Sarmast^{1*}

¹ Assistant Professor, Department of Political Science, Payame Noor University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: sarmast@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Sarmast, B. (2025). A Paradigmatic Reflection on the Concept of Social Consensus. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(1), 1-15

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The primary objective of this article is to provide a theoretical and paradigmatic explanation of the concept of social consensus and to present a paradigmatic model for analyzing social consensus from the intersection of structure, pattern, and process. In this regard, an attempt was first made to examine the concept of social consensus from the perspective of classical and contemporary social science theorists such as Durkheim, Parsons, and Habermas, exploring structural, functional, conflictual, and communicative dimensions. Subsequently, the concept of social consensus was analyzed from epistemological, ontological, and methodological dimensions, utilizing various paradigms prevailing in social sciences along with their theoretical developments. This was done to address the fundamental question of whether social science constructs are based on a specific paradigm or a paradigm plurality, and to respond to the alignment of schools of thought and paradigms in opposition to each other, as well as the ability of social constructs to address political stability, social order, predictability of social behavior, and social interactions—each of which presents its own theoretical and methodological challenges from which the concept of consensus is not exempt. The research method employed in this study is descriptive-explanatory, with data collection conducted through library research.

Keywords: Social Consensus, Paradigm, Pattern, Structure, Process.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of social consensus has garnered significant attention in social and political studies due to its critical role in maintaining social cohesion, political stability, and harmonious interactions within societies. Recent social and political movements worldwide underscore the importance of social consensus in fostering civil engagement, social solidarity, and trust between citizens and the state ([Ahmadpour, 2023](#)). Social organizations and political associations have played a pivotal role in bridging the gap between the government and the populace through various forms of social action, structural reforms, and the strategic use of power dynamics, thus enhancing social consensus ([Chalabi, 1996](#)). Scholars have likened social consensus to a richly woven carpet of diverse ideas and beliefs, reflecting collective agreement, shared social norms, and mutual understanding ([Adibi & Ansari, 2004](#)). However, the field remains divided, with structural-functionalists emphasizing societal cohesion through shared norms, while conflict theorists highlight the inherent societal conflicts and the role of power in enforcing social order ([Ghanimati et al., 2020](#)). The debate extends to the works of Habermas, who underscores communicative action and mutual understanding as the foundation of social consensus ([Lotfi Zadeh et al., 2022, 2023](#)), and Giddens, who integrates structure and agency, asserting that human actions both shape and are constrained by social structures ([Ritzer, 2012](#)). This multifaceted discourse underscores the complexity of social consensus as an evolving concept shaped by diverse theoretical paradigms, including positivism, interpretivism, and critical theory ([Razavi et al., 2023](#)).

The examination of social consensus through the lens of classical and contemporary theorists such as Durkheim, Parsons, and Habermas reveals its structural, functional, and communicative dimensions ([Chalabi, 1996](#)). Durkheim's conceptualization of mechanical and organic solidarity underscores the transition from traditional societies with shared values to modern societies characterized by complex divisions of labor ([Motavaseli, 2019](#)). Parsons' structural-functionalism further elaborates on the integration of social systems through cultural norms, social roles, and institutional frameworks ([Sohrabi Samireh et al., 2021](#)). Habermas' theory of communicative action, emphasizing rational discourse and mutual understanding, presents a compelling framework for analyzing social consensus in contemporary societies ([Soroush, 2024](#)). The integration of these paradigms highlights the epistemological, ontological, and methodological challenges inherent in studying social consensus ([Navabakhsh & Firoozabadi, 2012](#)). The transition from single-paradigm dominance to paradigm plurality, particularly from the 1980s onward, has facilitated a more comprehensive understanding of social consensus, incorporating diverse perspectives such as governance, social participation, and technological change ([Azizkhani, 2008](#)). This paradigm shift underscores the necessity of integrating multiple theoretical frameworks to address the complexities of social consensus, emphasizing the dynamic interplay between structure, process, and pattern ([Mahdavi et al., 2023](#); [Mahouzi & Morovat, 2023](#)).

Theoretical foundations of social consensus span various disciplines, with sociologists such as Comte, Durkheim, Weber, and Parsons exploring it through lenses of social integration, cultural continuity, and systemic functionality ([Chavoshian, 2018](#)). Conflict theorists like Dahrendorf emphasize the coexistence of conflict and consensus, highlighting the dual role of power and social norms in shaping societal cohesion ([Alborzi, 2016](#)). Theories of social exchange, particularly those of Blau, underscore the significance of distributive justice and social exchange mechanisms in fostering social consensus ([Farhmand et al., 2015](#)). Giddens' structuration theory and Habermas' communicative action model further enrich this discourse by emphasizing the interdependence of agency and structure, and the centrality of

rational discourse in achieving social consensus (Giddens, 1984; Habermas, 1984). The methodological pluralism adopted in recent studies reflects an acknowledgment of the multifaceted nature of social consensus, integrating quantitative and qualitative methods to capture its dynamic and complex reality (Razavi et al., 2023). This pluralistic approach not only enhances the analytical depth of social consensus studies but also facilitates the development of comprehensive models that address its socio-political, economic, and cultural dimensions (Momeni Tazrji et al., 2023).

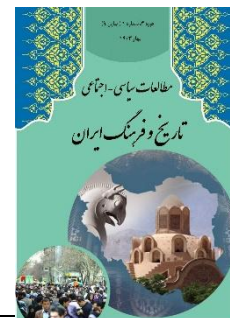
Ontologically, social consensus is rooted in the dual concepts of order and communication, reflecting the continuous interaction and balance between individual agency and social structure (Ghanimati et al., 2020). Theories of social action, particularly those of Parsons and Habermas, underscore the importance of institutionalized values, social norms, and communicative rationality in sustaining social consensus (Mohbubi Mansh, 2012; Motavaseli, 2019). The distinction between micro and macro levels of social order further complicates the ontological analysis of social consensus, with micro-level interactions emphasizing individual agency and macro-level structures highlighting systemic constraints (Arabpour & Mahdizadeh, 2020). The interplay between these levels underscores the complexity of social consensus as both a product and a process of continuous social interactions, institutional frameworks, and cultural narratives (Razavi et al., 2023). This ontological complexity necessitates a methodological approach that integrates positivist, interpretivist, and critical paradigms, each offering unique insights into the formation, maintenance, and evolution of social consensus (Dancy & Sosa, 1992). The epistemological inquiry into social consensus further highlights the historical and theoretical evolution of the concept, from Comte's positivism to contemporary critical theories, reflecting the dynamic and evolving nature of social consensus studies (Khalili, 2000).

Epistemologically, social consensus embodies a diverse range of theoretical perspectives, each contributing to a nuanced understanding of its formation and sustenance (Ghanimati et al., 2020). The historical evolution from positivist frameworks emphasizing empirical validation to interpretivist paradigms focusing on subjective meanings highlights the epistemological diversity within social consensus studies (Taheri Nia et al., 2020). Critical theories, particularly those of Habermas and Giddens, further expand this epistemological landscape by emphasizing the role of discourse, power, and social structures in shaping social consensus (Golabi et al., 2015; Rezapour & Kaldi, 2016). The methodological approaches adopted in social consensus studies reflect this epistemological diversity, with positivist methods focusing on empirical analysis, interpretivist approaches emphasizing subjective experiences, and critical methods exploring power dynamics and systemic inequalities (Razavi et al., 2023). This methodological pluralism enhances the analytical depth of social consensus studies, allowing for a comprehensive examination of its socio-political, economic, and cultural dimensions (Zamaniyan et al., 2025). The integration of these diverse epistemological perspectives underscores the necessity of a holistic approach to social consensus studies, one that accommodates multiple paradigms and methodological frameworks (Mahdavi et al., 2023).

Methodologically, social consensus studies have evolved from positivist approaches emphasizing empirical validation to interpretivist and critical methods focusing on subjective experiences and systemic critiques (Iman, 2009). The integration of these methodological frameworks reflects the complex and multifaceted nature of social consensus, necessitating a comprehensive approach that captures its dynamic and evolving reality (Dashti, 2021). Positivist methods, with their emphasis on empirical data and objective

analysis, provide valuable insights into the structural and functional aspects of social consensus ([Razavi et al., 2023](#)). Interpretivist approaches, focusing on subjective meanings and individual experiences, enrich this analysis by highlighting the personal and communal dimensions of social consensus ([Momeni Tazrji et al., 2023](#)). Critical methods, emphasizing power dynamics and systemic critiques, further enhance this analytical framework by exploring the socio-political and economic contexts within which social consensus operates ([Denzin & Lincoln, 2011](#)). The methodological pluralism adopted in social consensus studies not only enhances their analytical depth but also facilitates the development of comprehensive models that address its various dimensions, from individual agency to systemic structures ([Asgari Almouti, 2023](#)).

In conclusion, social consensus represents a dynamic and multifaceted concept shaped by diverse theoretical paradigms, methodological approaches, and socio-political contexts ([Razavi et al., 2023](#)). The integration of classical and contemporary theories, from Durkheim's mechanical solidarity to Habermas' communicative action, highlights the evolving nature of social consensus studies ([Chalabi, 1996](#); [Lotfi Zadeh et al., 2022](#)). The ontological, epistemological, and methodological diversity within social consensus studies underscores the necessity of a holistic and integrative approach, one that accommodates multiple perspectives and frameworks ([Ghanimati et al., 2020](#)). The methodological pluralism adopted in recent studies reflects this integrative approach, enhancing the analytical depth and comprehensiveness of social consensus studies ([Razavi et al., 2023](#)). The dynamic interplay between structure, process, and pattern, as emphasized in contemporary social consensus studies, underscores its critical role in fostering social cohesion, political stability, and harmonious interactions within societies.

تأملی پارادایمی به مفهوم وفاق اجتماعی

بهرام سرمست^۱

۱. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: sarmast@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

سرمست، بهرام. (۱۴۰۴). تأملی پارادایمی به مفهوم وفاق اجتماعی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۱)، ۱۹-۱.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

هدف اصلی این مقاله، از تبیین نظری و پارادایمی مفهوم وفاق اجتماعی، ارابه الگویی پارادایمیک برای تحلیل وفاق اجتماعی از تقاطع ساختار، الگو و فرایند می‌باشد. در این راستا، ابتدا سعی شد مفهوم وفاق اجتماعی، از منظر اندیشمندان کلاسیک و معاصر علوم اجتماعی از قبیل دورکیم، پارسونز و هابرماس از ابعاد ساختی، کارکردی، تضادی و ارتباطی مورد کنکاش قرار گیرد. سپس مفهوم وفاق اجتماعی از ابعاد معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی و با بهره‌گیری رویکردهای انواع پارادایم‌های حاکم بر علوم اجتماعی توأم با سیر تحولات نظری آن موردبررسی قرار گرفت تا به پرسش بنیادین بررسی سازه‌های علوم اجتماعی بر مبنای یک پارادایم خاص یا چند انگارگی پارادایمی از یک‌طرف و صف‌آرایی مکاتب و پارادایم‌ها در مقابل همدیگر و پاسخ‌گویی سازه‌های اجتماعی در ارتباط با ثبات سیاسی، نظم اجتماعی، پیش‌بینی پذیری رفتار اجتماعی و تعاملات اجتماعی و... که در آن هر کدام، معضلات نظری و روشی خاص خود را بیان و مفهوم وفاق فارغ از آن نیست، پاسخ لازم داده شود. روش تحقیق در پژوهش حاضر، توصیفی-تبیینی بوده و ابزار گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای می‌باشد.

کلیدواژگان: وفاق اجتماعی، پارادایم، الگو، ساخت، فرایند.

شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی و سیاسی در طی دهه‌های اخیر -در سراسر جهان- نشانگر حساسیت جامعه مدنی و تشکلهای صنفی و اجتماعی به موضوعات و مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی به‌طور عام و موضوعات مرتبط با مفاهیم نظم اجتماعی، زیست‌محیطی، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی و بخصوص مفهوم وفاق اجتماعی به‌خاطر تأثیرگذاری در تقویت تعامل و پیوند بین دولت و مردم از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. آنچه در این میان قابل توجه هست نقش‌آفرینی تشکلهای و انجمن‌های اجتماعی و سیاسی به‌عنوان عناصر فعال و تأثیرگذار در شکل‌گیری پیوند دولت و مردم با بهره‌گیری از سنجه‌های مختلف و بخصوص استفاده از مفاهیم کنش، ساخت و قدرت در ابعاد نرم و مسائل مرتبط با آن در ابعاد مختلف در ارتباط با وفاق اجتماعی بوده است (Ahmadpour, 2023).

ترکیب سنجه‌های و شاخص‌های وفاق اجتماعی با ساختار سیاسی از یک‌طرف و بهره‌گیری از تبیین‌گفتمانی آن برای مدیریت مطلوب جامعه با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌ها و دارایی‌های جامعه و فراهم نمودن زمینه مشارکت مردم از نحله‌های فکری متعدد برای بهبود شاخص‌های اعتماد اجتماعی، سرمایه اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه اخلاق حرفه‌ای با نگرش سیستمی در تمامی ابعاد، زمینه را برای بسط و بهره‌گیری از وفاق اجتماعی را در مدیریت جامعه در سرلوحه خود قرار داده است. بطوریکه هم‌پوشانی مفاهیم تضاد اجتماعی، نظم اجتماعی، تغییر اجتماعی، ساختار اجتماعی، آرایش اجتماعی، زیست اجتماعی، منظومه اجتماعی، انسجام اجتماعی، توافق اجتماعی وفاق اجتماعی و غیره که از یک خانواده هستند رویکرد نوینی در بحث‌های جامعه‌شناسی و علوم سیاسی در قالب پیوند بین فرد، جامعه، ساخت، کنش، تعامل و ارتباط بین اجرای جامعه ایجاد نموده است. لذا مفهوم وفاق اجتماعی را به چتری بدل شده که مجموعه‌ای اصول و مبانی گسترده‌ای از تنوع پارادایم‌ها و بعضاً معارضی را در زیر چتر خود گردآورده است.

برخی واژه وفاق اجتماعی را با یک فرش پر پرز و پر نقش و نگار با یک بافت چندلایه پیچیده که از ایده‌ها و باورهای متنوع ساخته شده، مورد مقایسه قرار داده‌اند (Chalabi, 1996) که وفاق اجتماعی زیر اصل مشترک توافق جمعی، اصول و قواعد اجتماعی، احساس و تعامل گردآمده است که این برداشت به تعریف دورکیم از وفاق اجتماعی نزدیک‌تر هست. در این ارتباط اندیشمندانی از قبیل دارندورف برخلاف جامعه‌شناسان معاصر مرتبط با مکاتب ساختارگرایی و کارکردگرایی که تحلیل اجتماعی را در رابطه با وفاق اجتماعی مورد توجه قرار می‌دادند، مدعی است که جامعه‌شناسی معاصر باید به مسائل مربوط به تغییرات اجتماعی و تضاد نیز بپردازد (Adibi & Ansari, 2004). از این‌رو کارکردگرایی ساختاری و مارکسیسم نمی‌تواند به‌تنهایی دیدگاهی رضایت‌بخش درباره جامعه ارائه دهند، زیرا اولی به تضاد اجتماعی توجه چندانی نمی‌کند و دومی شواهد آشکار توافق و هماهنگی در ساختارهای اجتماعی جدید را نادیده می‌گیرد (Ghanimati et al., 2020). به عبارتی دارندورف، برخلاف دیدگاه‌های ساخت‌گرایی و کارکردگرایی و سایر تضادگرایان، که انسجام جامعه را در گروه‌ها، ارزش‌ها و اخلاقیات مشترک می‌دید، هرگونه نظم در جامعه را ناشی از اعمال زور سران جامعه می‌داند. بر این اساس، قدرت نقش اساسی را در حفظ نظم جامعه ایفا می‌کند و جامعه با قیدوبندهای تحمیلی به‌هم‌پیوسته نگاه داشته می‌شود (برائعلی پور، ۱۳۸۱: ۸). در این راستا، هابرماس با بهره‌گیری از کنش معطوف به تفاهم که بدان "کنش ارتباطی" گفته شده و هسته اصلی نظریه او را تشکیل می‌دهد، برخلاف کنش هدف‌دار که معطوف به یک هدف بود، دستیابی به تفاهم ارتباطی را دنبال می‌کند. در این نوع کنش که برخلاف کنش معقول، رابطه دوجانبه‌ای را دربر دارد، کنش افراد درگیر، نه از طریق حسابگری‌های خودخواهانه "موفقیت شخصی" بلکه از طریق کنش‌های تفاهم‌آمیز هماهنگ شده و افراد به‌هیچ‌روی در فکر موفقیت خود نبوده بلکه هدفشان را در شرایطی تعقیب می‌کنند که بتوانند برنامه‌های کنشی‌شان را بر مبنای تعریف‌هایی از موفقیت مشترک هماهنگ سازند (Lotfi Zadeh et al., 2022, 2023). همچنین گیدنز توافق اجتماعی را با بهره‌گیری از ساختار -عاملیت تبیین

می‌نماید و معتقد هست که عاملیت و ساختار دو مقوله مختلف یک پدیده هستند که قابل جداسازی از همدیگر نیستند. در این نظریه، عامل انسانی و ساخت اجتماعی باهم در ارتباط هستند و کنش انسان‌ها همواره ساخت را تولید و بازتولید می‌کند و به واسطه همین بازتولید توسط کنش انسانی، ساخت برای کنش انسان‌ها محدودیت ایجاد می‌کند تا نظم اجتماعی و توافق اجتماعی ایجاد گردد (Ritzer, 2012).

با توجه به موارد مطرح شده می‌توان بیان نمود که، به دنبال جنبش‌های اجتماعی و سیاسی صورت گرفته در جهان و بهره‌گیری از مؤلفه‌های آن برای انسجام‌بخشی و مدیریت مطلوب جوامع با بهره‌گیری از سنجه‌های آن، وفاق اجتماعی به عنوان یک شاخه نظری جدید در حوزه مطالعات جامعه‌شناسی و علوم سیاسی، آینده امیدبخشی برای تبدیل شدن به ابزاری برای بررسی روابط بین فرد، جامعه، ساختار، کنش، تعامل و پیوند در شبکه‌های اجتماعی و سیاسی داشته باشد. بنابراین در این مقاله سعی خواهد شد با بررسی مفهوم وفاق اجتماعی و طرح سیر تحول نظری، مبانی معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی آن از منظر پارادایم‌های اثباتی، تفسیر و انتقادی گرایي طرح تا تصویر جامع و کامل از این مفهوم جامعه‌شناسی ارائه گردد.

بررسی مفهومی

بحث پیرامون وفاق اجتماعی به دلیل گستردگی حیطه مفهومی آن، نیازمند تبیین مفهوم به صورت بین‌رشته‌ای هست. در این میان جامعه‌شناسانی از قبیل کنت، دورمیم، تونیس، زیمل، پارتو، وبر، پارسونز، کوزر از نحله‌های فکری مختلف با رویکردهای پارادایمی مختلف به تبیین وفاق اجتماعی پرداخته و آن را اشتراک داوطلبانه قواعد اجتماعی و فرهنگی مبتنی بر پیوستگی عاطفی، توافق بر سر بعضی از ارزش‌ها و آرم‌های هنجاری اساسی مشترک، توافق بر سر راه‌ها مشترک، دیدن، احساس کردن، عمل کردن و ارتباط داشتن، نظم نمادی، یا اجتماعی ارتباطی و... دانسته‌اند (Chalabi, 1996). در مقابل برخی از جامعه‌شناسان از قبیل دارندورف معتقد است که تضاد و وفاق، پهلوی به پهلوی هم حضور دارند که در آن بر دو اصل، انسجام و ارزش و اجبار و منافع تأکید دارد (Alborzi, 2016). از نظر او هر عنصر اجتماعی علاوه بر کارکرد، کارکرد نیز دارد. او معتقد است قدرتی را کارکردگرایی ساختاری، بر جنبه یکپارچه‌شده آن تأکید دارد، تفرقه‌افکن نیز هست؛ زیرا قدرت و اقتدار، منابع کمیابی هستند و کسانی که آن را در اختیاردارند به حفظ وضع موجود علاقه‌مندند و کسانی که از آن محروم‌اند، به توزیع مجدد آن و تغییر وضع موجود علاقه‌مندند. بنابراین دنیای اجتماعی، در قالب گروه‌های بالقوه متضاد، سازمان‌یافته است؛ چیزی که دارندورف آن را شبه گروه‌ها می‌نامد (Ritzer, 2012) یا اینکه لاولر در نظری مبادله اجتماعی عاطفه به دنبال تبیین این است که چگونه و چه زمان عاطفه که حاصل مبادله اجتماعی است، موجب ایجاد وابستگی‌های قوی‌تر یا ضعیف‌تری در روابط، گروه‌ها، یا شبکه‌ها می‌شود. لاولر معتقد است که نتایج مبادله پاداش و مجازات دارای اثرات عاطفی است که در شکل و شدت متفاوت‌اند. هنگامی که مبادله اجتماعی به صورت موفقیت‌آمیزی انجام شود، کنشگران به یک تعالی عاطفی می‌رسند و هنگامی که موفقیت‌آمیز نباشد، آن‌ها دچار افت عاطفی می‌شوند و به همان شدت و ضعف وفاق اجتماعی در جامعه تولید و بازتولید می‌گردد (Razavi et al., 2023). در این راستا اکثر نظریه‌پردازان، روی سه مسئله محوری پیرامون وفاق اجتماعی تأکید دارند.

۱- نظم اجتماعی

۲- قدرت اجتماعی

۳- ساختار اجتماعی

همان‌طور که بیان گردید گستردگی و کاربرد دامنه مفهومی وفاق اجتماعی در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی باعث شده که مفهوم مذکور دارای بار معنایی وسیع باشد. و به همین دلیل طیف متعددی از دیدگاه‌ها در قالب نظریه‌های وفاق اجتماعی طرح و مورد بررسی قرار گیرد. از این رو تحدید مفهومی آن در قالب چارچوبی مشخص، کاری سخت و دشوار هست. تحت این سیطره

این مفهوم رویکردهای متعددی از نظریه‌ها و مکاتب جامعه‌شناختی از قبیل تضادگرایی، کارکردگرایی، ساخت‌گرایی، کنش و کنش متقابل در سطوح خرد، متوسط و کلان قابل‌بحث و سنجه‌های آن‌ها در زمینه وفاق به هم پیوند می‌خورد که در نتیجه وفاق اجتماعی ماهیتی عام‌تر به خود بخشیده و نظریه‌پردازی صرف از منظر جامعه‌شناختی خارج و به سایر نحله‌های فکری سوق داده است. دلیل این امر، رویکرد خاص نظریه‌پردازان از حوزه‌های فکری متعدد پیرامون نظریه‌سازی و کاربست سنجه‌های وفاق اجتماعی در حوزه‌های زیست‌محیطی، حکمرانی خوب، پیوند بین دولت و مردم، تقویت شبکه‌های اجتماعی، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، عاطفه و مبادله اجتماعی و... بوده و تحت این دیدگاه‌ها نظم اجتماعی، قدرت اجتماعی و ساختار اجتماعی و انسجام اجتماعی موردبررسی قرار گرفته است. همچنین مفاهیم مرتبط با وفاق اجتماعی در یک سیستم طبقه‌بندی نظریات در سطوح خرد، متوسط و کلان از ابعاد معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی موردنقد قرار گرفته است.

سیر تحول نظری

تحولات انجام‌گرفته شده در سطح بین‌المللی بیانگر این امر هست که یک‌جانبه‌گرایی و سلطه‌گرایی علم از ابعاد مختلف معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی بر علوم اجتماعی تا دهه ۱۹۶۰ مبتنی بر تک‌پارادایمی بوده و در این پارادایم در مقابل هم صف‌آرایی کرده و هرکدام معضلات نظری، روشی خود را از دیگری جدا و در صد پاسخگویی به مسائل اجتماعی بوده‌اند (Chalabi, 1996). به‌تدریج این اختلافات پارادایمی از دهه ۱۹۸۰ به دلیل طرح مفاهیمی از قبیل حکمرانی خوب، تعامل و ارتباط دولت و ملت، تغییرات تکنولوژیکی و... فروکش و اغلب جامعه‌شناسان از مکاتب فکری مختلف اذعان نمودند عصر تبیین موضوعات بر مبنای یک پارادایم به اتمام رسیده است (Azizkhani, 2008)؛ به دنبال این چالش و تلاش برای رفع آن، به‌تدریج مسئله ادغام و ترکیب تئوریک به بهره‌گیری از مبانی معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی انواع پارادایم‌ها مطرح شد. این امر به دنبال طرد دوگانه‌گرایی دکارتی در علم که در آن بر انتخاب یک نظریه، روش و نوع داده متناظر با یک دیدگاه خاص تأکید می‌شد، سرعت بیشتری به خود گرفت.

طرح پارادایم‌ها توسط کوهن، انقلاب بزرگی در کثرت‌گرایی علم ایجاد و زمینه برای کاربست تلفیق انواع نظریه‌ها و روش‌ها در علوم انسانی فراهم گردید. به‌عبارتی دیگر، کوهن با طرح پارادایم، بسیاری از پیش‌فرض‌های قدیمی علم را به چالش کشیده و درک جدیدی از چگونگی پیشرفت علوم و روش‌شناسی را معرفی نموده است (Mahdavi et al., 2023; Mahouzi & Morovat, 2023). در این راستا، مفهوم وفاق اجتماعی به دلیل گستردگی چارچوب مفهومی و تنوع نظریه‌پردازی از حوزه‌های مختلف علوم در ارتباط با سنجه‌های آن، بیشتر مورد توجه اندیشمندان قرار گرفت. تنوع نظریه‌پردازی و کاربست آن در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی باعث گردید که امروز وفاق اجتماعی، تضاد اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییر اجتماعی، فرد، جامعه، ساخت و کنش و غیره همگی در یک سکه جمع و هم‌زمان موردبررسی قرار گیرد.

مفهوم وفاق اجتماعی را آگوست کنت در قرن نوزدهم، وارد زبان علوم اجتماعی کرد؛ وفاق را شالوده‌ای ضروری می‌دانست که همه‌ی ساختارهای اجتماعی بر پایه‌ی آن بنا می‌شوند. وی معتقد بود که اگر جامعه نخواهد به گله‌ای از افراد تبدیل شود ناچار باید بر پایه‌ی وفاق اخلاقی افرادی بنا شود که فکر و احساسی مشابه یکدیگر دارند (Chavoshian, 2018). بعدها، دورکیم پس از شکست فرانسه از آلمان در طی جنگ‌های ۷۱-۱۸۷۰ و فروپاشی‌های که جامعه فرانسه را تهدید می‌نمود، فعالیت فکری خود را جهت پاسخ به مسئله به‌هم‌پیوستگی اجتماعی را آغاز کرد: پرسش این بود که چه چیز نظم اجتماعی را به وجود می‌آورد و اصولاً چه عاملی شرایط را به‌هم‌پیوستگی اجتماعی افراد جامعه را فراهم می‌کند؟ دورکیم مفهوم وفاق اجتماعی را در یک پیوستار تاریخی از جامعه مبتنی بر همبستگی مکانیکی تا جامعه مبتنی بر همبستگی ارگانیکی بیان که در آن عامل اصلی ایجاد همبستگی اخلاقیات وجدان جمعی و تقسیم‌کار اجتماعی توأم با نظارت اجتماعی تأکید داشته است.

همچنین وی دین را نیز در فرایند انسجام وحدت اجتماعی عاملی مهمی می‌داند (Jahanian Nasab, 2022). پارسونز به‌عنوان جامعه‌شناس کارکردگرایی ساختاری و معمار اصلی معاصر وفاق اجتماعی، در پی ترسیم دیدگاهی ترکیبی برای پاسخ به مسئله چگونگی ایجاد وفاق در جامعه بود و توانست با بهره‌گیری از اجرای ارتباط واحدها با همدیگر، در قالب نظریه سیستمی، به موضوع انسجام اجتماعی پاسخ دهد. در این سیستم اجزای جامعه از طریق انسجام اجتماعی، به‌گونه‌ای مشترک عمل می‌نمایند.

بنیان‌های نظری وفاق اجتماعی

موضوع وفاق اجتماعی از ابعاد مختلف و متعدد مورد توجه متفکران علوم اجتماعی قرار گرفته است. وفاق اجتماعی پدیده‌ای چندعاملی است و متعدد بودن عوامل ایجادکننده آن، موجب شده که متفکران از رشته‌های مختلف از منظر خویش آن را بررسی نمایند. به همین دلیل علوم مختلف انسانی و اجتماعی با رویکردهای گوناگون به این موضوع پرداختند (Arabpour & Mahdizadeh, 2020). به‌طور کلی در شکل‌گیری وفاق اجتماعی همواره دو پرسش بنیادی زیر مطرح هست.

۱- وفاق اجتماعی چگونه موجبات ثبات سیاسی و نظم اجتماعی را فراهم می‌نماید.

۲- وفاق اجتماعی چگونه دو مشکل بنیادی پیش‌بینی‌پذیری رفتار اجتماعی و تعاملات اجتماعی را حل می‌نماید.

پرسش‌های فوق زمینه‌ساز طبقه‌بندی مکاتب جامعه‌شناسی و علوم سیاسی در نظریه‌سازی پیرامون وفاق اجتماعی است. پاسخ‌های داده‌شده به نخستین پرسش، شکل‌گیری انواع نظریه‌ها را پیرامون وفاق اجتماعی مشخص می‌نماید. به همین دلیل در نظام‌های تحلیلی از مفهوم وفاق اجتماعی، دو نوع برداشت متفاوت به شرح زیر شده است.

۱- آیا نظم اجتماعی منجر به وفاق اجتماعی گردیده است.

۲- آیا عواطف، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه منجر به وفاق اجتماعی گردیده است.

پرسش اول، منجر به این امر گردید که اندیشمندان علوم اجتماعی با اجماع بر سر مفاهیم کارکرد، ساخت، ارتباط، کنش، تغییر، نظم و نظام اجتماعی به تبیین مفهوم وفاق اجتماعی بپردازند اجماع بر سر این مفاهیم زمینه را برای طرح وفاق اجتماعی در نظریه‌های کارکردگرایی ساختاری، تضاد اجتماعی، نظم اجتماعی، کنش اجتماعی و پدیدارشناسی فراهم نمود.

کاربست وفاق اجتماعی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی باعث شد که از تلفیق نظریه‌ها و رویکردهای معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی بین‌رشته‌ای پاسخ لازم به پرسش دوم (که وفاق اجتماعی رفتارهای اجتماعی را پیش‌بینی و تعاملات اجتماعی را برقرار می‌نماید) داده شود.

در این بخش جهت تبیین نظری موضوع سعی شده که ابتدا دیدگاه‌های نظری مرتبط با کارکردگرایی ساختاری، تضاد اجتماعی، پدیدارشناسی و کنش و کنش تقابل در ارتباط با مفهوم وفاق اجتماعی بیان و سپس با بهره‌گیری از نظریات مطرح‌شده، رویکردهای معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی موضوع ارائه شود.

از منظر کارکردگرایان ساختاری، جامعه با توافق اعضایش به‌هم‌پیوسته می‌شود. به نظر کارکردگرایان ساختاری، جامعه با توافق اعضایش به‌هم‌پیوسته می‌شود. از دیدگاه آن‌ها جامعه‌ای که با زور به‌هم‌پیوسته شده باشد، جامعه به معنای واقعی نیست. کارکردگرایان ساختاری معتقدند که باید نظام فرهنگی مشترکی در جامعه وجود داشته باشد تا وفاق اجتماعی به وجود آید (Azizkhani, 2008).

در این راستا، دورکیم جامعه‌شناس فرانسوی، به دنبال تغییرات اجتماعی صورت گرفته‌شده در جامعه اروپا که ناشی از صنعتی شدن، شهرنشینی، تغییر نقش‌های اجتماعی (برابری حقوق زن و مرد) هست، مفهوم وفاق اجتماعی را در بعد انسجام مکانیکی و انسجام ارگانیکی (Motavaseli, 2019) مطرح نمود. که در آن همبستگی مکانیکی بر جوامع سنتی تأکید که دارای ارزش‌ها و هنجارها و باورهای مشترکی

هستند و همبستگی ارگانیکی متکی بر جامعه مدرن می‌باشد که مشخصه آن تقسیم‌کار اجتماعی پیچیده و وابستگی افراد به یکدیگر و کنترل اجتماعی بر اساس قوانین و نهادهای حقوقی می‌باشد (Sohrabi Samireh et al., 2021). در دوره معاصر، پارسونز وفاق اجتماعی را بر مبنای نظریه کنش که دارای چهار خرده سیستم نظام فرهنگی، نظام اجتماعی، نظام شخصیتی و نظام زیستی است، وفاق اجتماعی را تبیین می‌نماید. پارسونز این خرده سیستم‌ها را با الگویی با نام آجیل^۱ (تطبیق، هدف‌یابی، انسجام، نهفتگی، معرفی می‌کند که برای حفظ و بقای یک سیستم اجتماعی لازم‌اند و به کارکردهای هر سیستم در جهت بقای جامعه اشاره دارند (Soroush, 2024). پارسونز وفاق اجتماعی را در دو نظام شخصیت و نظام اجتماعی موردبررسی قرار داده است. وی در تحلیل وفاق اجتماعی، در سطح نظام اجتماعی به کنش‌های اظهاری (کنش‌هایی که معطوف به دستیابی هدفی خارج از موقعیت، واسطه کنش نیستند و غایت این کنش‌ها در خودشان قرار دارد) اشاره نموده است. وی معتقد است هرگاه در موقعیت‌های اجتماعی، کنش‌های اظهاری فرد معطوف به دیگران باشد، به همکاری و انسجام با دیگران می‌انجامد. سطح بالای انسجام زمانی است که کنش‌های افراد اخلاقی و معطوف به یک جمع باشد. در این کنش‌ها مسئولیت و وفاداری در قبال دیگران و جامعه به‌دعای خود می‌رسد (Navabakhsh & Firoozabadi, 2012). پیتز بلاو^۲، در تبیین وفاق اجتماعی، با طرح «عدالت توزیعی» و «نرخ مبادله میان گروه‌ها»، سطح تحلیل خود را بر مبنای تبیین ساختارهای اجتماعی قرار داده است. وی با استفاده از مفاهیم نظریه مبادله، موضوع پیوستگی‌های گروهی مطرح و معتقد است روابط ساختاری حاصل از مبادله میان اعضای یک جامعه می‌تواند یکپارچگی آن‌ها را تقویت کند و عدم شکل‌گیری و تحقق مبادله بر اساس عدالت توزیعی به نارضایتی سیاسی، اجتماعی، شورش، بحران و در نهایت کاهش انسجام منجر خواهد شد. بر این اساس، وفاق اجتماعی زمانی در جامعه محقق می‌شود که بخشی از جامعه، بر مبنای عواملی چون سن، جنس، نژاد، شغل و همسایگی به درجه بالایی از همانندی دست یابد. از نظر بلاو مبادلات اجتماعی از طریق ایجاد نوعی اعتماد اجتماعی، تفکیک نقش و وابستگی متقابل، به ایجاد وفاق و انسجام اجتماعی منجر خواهد شد (Farhmand et al., 2015). گیدنز، با مفهوم، عاملیت (توانایی و ظرفیت کنشگران انسانی برای انجام کنش‌های هدفمند) که شامل آگاهی عملی^۳ (دانشی ضمنی که افراد برای انجام فعالیت‌های روزمره نیاز دارد) و آگاهی گفتمانی (آگاهی صریح و قابل‌بیان درباره کنش‌ها و اهداف) است و ساختار^۴ (قواعد-منابع) که کنش انسانی را شکل می‌دهند و محدود می‌کنند و آن را بازتولید می‌نماید، به طرح وفاق اجتماعی پرداخته است. به عبارتی در نظریه ساختاربندی گیدنز، وفاق اجتماعی حاصل "بازتولید روابط متقابل میان کنشگران و جمع‌هایی هست که در قالب کردارهای منظم اجتماعی سازمان‌یافته‌اند" (Giddens, 1984) یا اینکه در آن سنت‌ها تولید و بازتولید می‌شود (Soroush, 2024). هابرماس وفاق اجتماعی را با استفاده از سه مؤلفه حوزه عمومی^۵، کنش ارتباطی^۶ و جهان زیست^۷ تبیین می‌نماید. هابرماس، حوزه عمومی را در برابر عرصه اجتماعی به کاربرد که در آن دیدگاه‌ها و اطلاعات تعریف می‌شود و شبیه افکار عمومی می‌باشد (Habermas, 1984). مهم‌ترین ویژگی حوزه عمومی این است که اشخاص گرد هم جمع می‌شوند تا در خصوص علایق عمومی به بحث بپردازند و به‌نوعی به مراد و دادوستد اجتماعی بپردازند که در آن تفاوت‌های منزلتی و اجتماعی چندان لحاظ نشده باشد (Habermas, 1984). در کنش ارتباطی، که دیدگاه هابرماس متأثر از افکار هربرت مید و امیل دورکیم است (Velayati, 2022). در این کنش مشارکت‌کنندگان، در وهله اول به‌سوی موفقیت‌های فردی خود سمت‌گیری نمی‌کنند، بلکه آن‌ها

^۱: AGIL (Adaptation Goal-attainment Integration Latency)

^۲: Blau

^۳: Practical Consciousness

^۴: Discursive Consciousness

^۵: Structure

^۶: public sphere

^۷: Communicative Action

^۸: Lifeworld

هدف‌های فردی خود را تحت شرایطی دنبال می‌کنند که بتوانند نقشه‌های کنش خود را بر مبنای تعاریف مشترک از وضعیت هماهنگ کنند تا به تفاهم دست یابند (Habermas, 1984). در نهایت هابرماس، با طرح مفهوم زیست جهان که مفهوم تئوریک-تجربیت (Mahdavi et al., 2023). با تأسی از پوپر، اذعان می‌کند انسان‌ها در سه جهان که شامل جهان اشیای فیزیکی (قوانین فیزیک و مادی) جهان حالت‌های آگاهی (جهان ذهنی) که در آن حالت ذهنی و احکام‌های رفتاری وجود و جهان بین‌الاذهانی (جهان اجتماعی) که در آن ارزش‌های اجتماعی و هنجارها برجسته هستند زندگی می‌نماید (Lotfi Zadeh et al., 2022, 2023). هابرماس، عقلانیت ارتباطی را در جهان بین‌الاذهانی جستجو می‌نماید که در آن کنشگران، به تفاهم دست می‌یابند و وفاق اجتماعی را ایجاد می‌نمایند.

مبانی هستی‌شناسی

هستی‌شناسی مربوط به نظریه وجود و هستی است (Zabardast, 2016). به عبارتی هستی‌شناسی در پاسخ به این سؤال هست که معتقدیم چه چیزی وجود دارد؟ برای مثال، در رابطه با جامعه‌شناسی و یک سؤال هستی‌شناسی می‌تواند این باشد که واقعاً موضوع جامعه‌شناسی چیست (Iman, 2009). یکی از اساسی‌ترین هستی‌های مرتبط با وفاق اجتماعی، که غالباً نقطه شروع تمام اندیشمندان از حوزه‌های مختلف علم هست، مفاهیم "نظم" و "ارتباط" هست، که در سر یک طیف نظم و سر دیگر تضاد قرار دارد (Ghanimati et al., 2020). در بعد دیگر، طرح موضوع کنش ارتباطی هابرماس و نظریه کنش اجتماعی پارسونز که در آن عوامل و افراد همچون اعضای بدن انسان به صورت پیوسته و منسجم و به منظور بقای سیستم و دستیابی به نیازهای مجموعه در حال فعالیت می‌باشند و نتیجه حاصل از این تعامل و تعادل میان اجزای نظام اجتماعی هست (Motavaseli, 2019). پارسونز معتقد هست که دستیابی به نظم در جامعه مستلزم درونی و نهادینه شدن ارزش‌ها و به‌ویژه مذهب در افراد و متعاقباً درون جامعه می‌باشد (Mohbubi Mansh, 2012). گویای این امر هست اکثر جامعه‌شناسان از حوزه‌های فکری مختلف با تکیه بر نظم، ارتباط، ساخت در بعد هستی‌شناسی روی موضوع وفاق اجتماعی اجماع نظر دارند.

در سطحی بالاتر، ادعای هستی‌شناسی در سطوح خرد و کلان با تکیه بر نظریات کارکردگرایی بیانگر این امر هست که در سطح خرد دو عنصر سازنده جامعه در سطح خرد، فرد و تعامل است. آنچه افراد را به هم پیوند می‌دهد و باعث تکرار، دوام و متشکل شدن تعاملات می‌گردد بعد اظهاری تعامل است. از طریق تعامل اظهاری است که "ما" یا اجتماع "یا گروه اجتماعی" شکل می‌گیرد، یعنی سنگ بنای ما یا اجتماع تعامل است مشروط بر اینکه تعامل صبغه اظهاری به خود بگیرد. درواقع با تشکیل ما می‌توان از نوعی نظم اجتماعی خرد یاد برد که این نظم در برگیرنده افراد، تعاملات و ما است. جهت حفظ ما و بالطبع حفظ الگوهای تعاملی، نظم اجتماعی خرد حداقل در چهار بعد مشکل ماهوی مواجه می‌باشد که عبارت‌اند از

- ۱- همفکری مشترک
- ۲- همکامی مشترک
- ۳- همدلی مشترک
- ۴- همبختی مشترک

یکی از مقتضیات نظم در سطح خرد فراهم نمودن حداقل همفکری، درک مشترک و ارزشیابی مشترک نسبی است که در غیر این صورت در سه عنصر نظم یعنی فرد، تعامل و ما اختلال حاصل می‌شود (Arabpour & Mahdizadeh, 2020).

در سطح کلان اجتماعی، نظم اجتماعی با چهار مسئله ماهوی مواجه می‌باشد که عبارت‌اند از

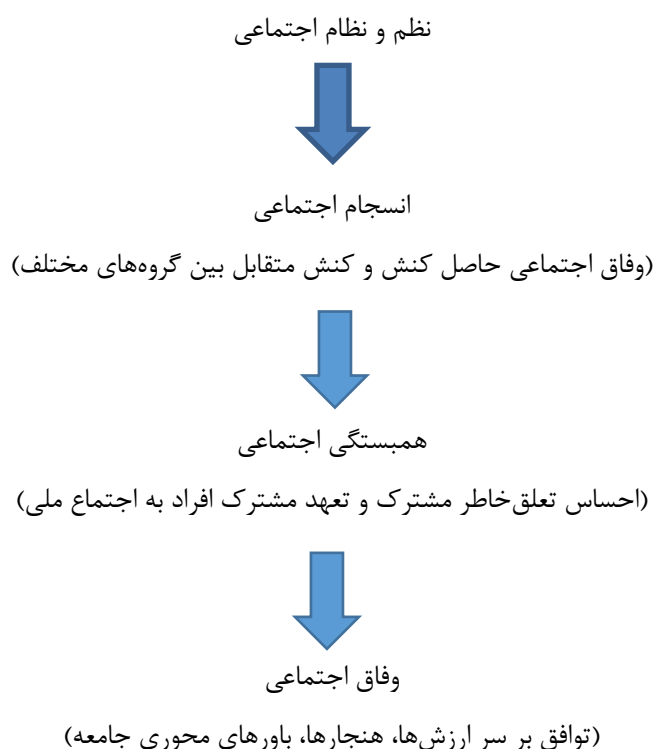
۱- تفاهم نمادی: نظم و توافق اجتماعی بدون وجود یک چارچوب نمادی مشترک غیرقابل تصور است و مشکل نظم اجتماعی کلان در بعد تفاهم نمادی در چهار بعد وجود شناسی و استانداردهای شناختی، هنجارهای قانونی و هنجارهای اجتماعی و ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی است

۲- تنظیم سیاسی: تنظیم سیاسی که در آن نظارت بیرونی مطرح و ضرورت همکامی مشترک ماها در سطح کلان است

۳- تنظیم اجتماعی: تأکید بر تفکیک اجتماعی هست که جامعه آن را پشت سر گذرانده و با مجموعه کثیری از گروه‌های اجتماعی کوچک و بزرگ با مرزهای فرهنگی و هویت‌های متفاوت مواجه است. در این بخش نوع تعامل که مطرح هست عبارت‌اند از تعاملات درون‌گروهی و تعاملات بین‌گروهی که شکل، محتوا، میزان و شدت تعاملات درون‌گروهی و برون‌گروهی خود به‌طور هم‌زمان منشأ اختلال و ایجاد نظم وفاق اجتماعی است.

۴- تعمیم ساختاری: مشکل تغییر نظم اجتماعی از دیدگاه توسعه‌ای است که عامل وفاق اجتماعی و نظم اجتماعی به تأسی از پارسونز، ارتقا انطباقی، فردیت، ادخال و تعمیم ارزشی است.

تقسیم‌بندی خرد و کلان نظم اجتماعی و رابطه آن با وفاق اجتماعی بیانگر این امر هست که وفاق اجتماعی هم‌خانواده واژه‌های متعددی از علوم اجتماعی هست که در آن بر وفاق و انسجام اجتماعی تأکید شده است. از یک منظر، وفاق اجتماعی، زیرمجموعه همبستگی اجتماعی و به تعبیر اندیشمندان علوم سیاسی، همبستگی ملی است و همبستگی ملی زیرمجموعه مفهوم انسجام اجتماعی و این مفهوم زیرمجموعه نظم و نظام اجتماعی هست. در نهایت رابطه وفاق، همبستگی، انسجام و نظم اجتماعی به‌صورت زیر می‌باشد (Arabpour & Mahdizadeh, 2020).

مبانی معرفت‌شناسی

معرفت‌شناسی از موضوعات مهم فلسفه معاصر است که ذهن بسیاری از اندیشمندان را به خود مشغول ساخته است. موضوعاتی که در آن به بحث گذاشته می‌شود، عبارت‌اند از: طبیعت معرفت، منابع معرفت و حدود معرفت (Ghanimati et al., 2020). بر این اساس؛

معرفت‌شناسی وفاق اجتماعی، رویکردی است با سابقه چند دهه، اما با وجود اینکه مدت مدیدی از زمان تولد آن نمی‌گذرد، به سرعت جای خود را در معرفت‌شناسی باز کرده است. مفهوم وفاق اجتماعی از منظر جامعه‌شناسان، پدیده‌ای را می‌رساند که به معنای صفت‌بندی و اتحاد یک جمع در راستای اصطلاح رایج‌تر یکپارچگی بکار می‌رود (Gold, 1997). این مفهوم پدیده‌ای را می‌رساند که بر پایه آن، در سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضا به یکدیگر وابسته‌اند و به‌طور متقابل نیازمند یکدیگر می‌باشند (Taheri Nia et al., 2020).

سنگ‌پایه معرفت‌شناسی وفاق اجتماعی، را می‌توان در آثار کنت و دورکیم در قالب مفهوم همبستگی اجتماعی و در دوره معاصر در اندیشه‌های پارسونز پیدا نمود. وی توانست با تلفیق نظریات دورمیم و بر رویکرد جدیدی از نظریه انسجام اجتماعی بیان نمود که به معنای وجود رابطه واحدهای یک سیستم است. به عبارتی دیگر، از نظر وی اجزای جامعه را از طریق انسجام اجتماعی به گونه مشترک عمل می‌کنند تا مانع انحطاط سیستم شوند و از رکود آن جلوگیری و برای ارتقای سطح کارایی آن، همکاری متقابل انجام می‌دهند (Ghanimati et al., 2020).

معرفت‌شناسی وفاق اجتماعی از دهه ۱۹۸۰ با طرح سؤالاتی از این قبیل که آیا همکاری متقابل اجزای نظام اجتماعی در شکل‌گیری و تداوم آن تأثیر دارد یا عامل تضاد و نظم در شکل‌گیری آن مؤثر بوده است هست، آغاز و پاسخ‌هایی که از دهه فوق از نحله‌های فکری مختلف علوم اجتماعی به آن ارائه نمودند، نقشه جدیدی از ساخت معرفت‌شناسی ترسیم کردند (Dancy & Sosa, 1992). درواقع تکیه و تأکید صاحب‌نظران از حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی و سیاسی بر مفاهیم نظم، انسجام و تضاد نگاه جدیدی به مفهوم وفاق اجتماعی در جهان پر پیچ‌وتاب علوم به‌طور عام و معرفت‌شناسی به‌طور خاص شکل گرفت.

جامعه‌شناسان و اندیشمندان علوم سیاسی، در پیشبرد طرح معرفتی خود به دو کار دست زدند: اول به مباحث کارکردی و ساختی روی آوردند که خصلت‌های کارگروهایی و ساخت‌گرایی معرفت‌شناسی سنتی از وفاق اجتماعی ارائه نمایند. دوم به ارائه راهی پرداختند که ساختار معرفت به‌مانند چتری عمل نماید که مفهوم وفاق اجتماعی حیطه وسیعی را از حوزه‌های مختلف علوم به دور از مباحث تبعیض‌آمیز شامل و پی‌ریزی نماید. هدف اصلی آن‌ها این بود که انتقادهای وارده بر جامعه‌شناسان کلاسیک از بعد معرفتی بر وفاق اجتماعی که در آن فقط به جنبه‌های کارکردی و ساختی همبستگی اجتماعی پرداخته و در آن ارزش، هنجار، منافع، مشترکات یا درون ذهنی کردن و ملکه ساختن هنجارهایی که در مورد آن‌ها کمتر تردید روا می‌داشتند، تأکید و به سایر جنبه‌های مؤثر در وفاق اجتماعی از قبیل نظم، تغییر، ساخت، درک معنای از مفهوم بی‌توجه بوده‌اند، پاسخ لازم را ارائه نمایند (Khalili, 2000). در این راستا، پدیدارشناسی از قبیل آلفرد شوٲس به بازسازی معنایی وفاق اجتماعی و بازیگران و کنشگران اجتماعی در آیین‌های مشترک پرداخته و به دنبال این هست که آن‌ها چه درکی از این پدیده دارند (Rezapour & Kaldi, 2016) یا اینکه در مکاتب تضادگرایان و بخصوص ماکس وبر، از منظر قدرت و مشروعیت قدرت در جامعه هست که وفاق اجتماعی تولید و بازتولید می‌نماید (Golabi et al., 2015) و لوییس کرایزبرگ، اهداف ناسازگار را مانع شکل‌گیری وفاق اجتماعی می‌داند (Shekarchi, 2010) و تضادهای توزیعی بر سر چهار نوع تضاد بر قدرت، ثروت، منزلت، معرفت هست که وفاق اجتماعی را در جامعه با چالش مواجه می‌نماید، بیان می‌نمایند (Chalabi, 1996) یا اینکه گیدنز به‌اندازه گروه‌ها و زمینه‌های اجتماعی که افراد بخش عمده‌ای از زندگی‌شان را در آن می‌گذرانند، جز عوامل هماهنگی وفاق اجتماعی می‌داند (Taheri Nia et al., 2020) یا اینکه هابرماس با بهره‌گیری از کنش ارتباطی و طرح مفهوم عقلانیت که در آن برداشتن موانعی که ارتباط را تحریف می‌نماید، از طریق برقراری ارتباط به درک مشترک از موضوع برسند و تفاوت‌ها را از طریق استدلال که فارغ از محدودیت‌ها و فشار باشد برطرف و به وفاق اجتماعی دست یابند (Mahdavi et al., 2023) و پاتنام سرمایه اجتماعی را عامل تحریک و شکل‌بندی وفاق اجتماعی می‌داند (Zamaniyan et al., 2025).

در واقع به دنبال انتقادات وارده شده بر معرفت‌شناسی وفاق اجتماعی سنتی، قسم دوم به دنبال این هست که دست‌به‌کار ساخت بنایی امن بزنند که در آن جنبه‌های مختلف وفاق اجتماعی از سطوح خرد، متوسط، کلان نظریه‌های اجتماعی از منظرهای مختلف لحاظ گردد. در واقع در این قسم تلفیقی از نظریه‌ها با مبانی پارادایم‌ها مختلف مطرح می‌باشد. به عبارتی دیگر، معرفت‌شناسی وفاق اجتماعی سعی می‌نماید ضمن حفظ ساختار معرفت‌شناسی‌های پیشین به سایر مفاهیم تأثیرگذار بر وفاق اجتماعی از نخله‌های فکری مختلف توجه و آن زیر یک چتر واحد جمع نماید.

مبانی روش‌شناسی

امروزه روش و روش‌شناسی ابعاد گسترده‌ای پیدا کرده است. محققان همواره بعد از انتخاب موضوع پژوهش، با روش‌ها، چارچوب‌ها و رهیافت‌های گوناگونی برای انجام پژوهش مواجه‌اند که انتخاب یکی از آن‌ها برای مطالعه، مشکل و دغدغه آفرین هست (Dashti, 2021). روش‌شناسی شناخت شیوه‌های اندیشه و راه‌های تولید علم و دانش در عرصه معرفت بشری است و موضوع آن، روش علم و معرفت است. روش در ارتباط مستقیم با عواملی چون، موضوع و هدف معرفت، هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی است که معرفت بر اساس آن شکل می‌گیرد (Abbaszadeh, 2014). معرفت محصول داده‌ها و تحلیل داده‌ها است. معرفت‌شناسی جرح و تعدیل‌کننده روش‌شناسی و معرفت حاصل را توجیه می‌نماید. شکل زیر ارتباط روش‌شناسی را با معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی را بیان می‌نماید (Dashti, 2021).

وفاق اجتماعی روش‌شناسی خود را متکی بر مفروضاتی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی‌هایی قرار داده، که طرفداران مکاتب فکری بسته به آگزیوم‌های خاص مکاتب فکری، از آن استفاده می‌نمایند (Enayat, 2009). در واقع این روش‌ها، مجموعه‌ای از رهیافت‌ها است که به مسائل تولید و بازتولید دانش موجه از وفاق اجتماعی می‌پردازد (Iman, 2009). بر این اساس، زمانی که وفاق اجتماعی بر مبنای توافق بر سر ارزش‌ها و هنجارها و به‌صورت عینی و ملموس موردبررسی قرار می‌گیرد لزوماً باید از روش‌شناسی اثباتی استفاده نمود. در برابر، اگر وفاق اجتماعی را یک امری ذهنی فرض و مورد مطالعه قرارگیری باید از روش‌شناسی تفسیری و انتقادی استفاده نمود و نمی‌توان آن را با استفاده از سایر روش‌های دیگر موردبررسی قرارداد. چراکه، روش‌شناسی انتقادی سعی دارد دنیای اجتماعی را در کلیت آن درک و فهم نماید و سعی دارد مکانیسم‌های پنهان پدیده را از زوایای مختلف مشاهده و تبیین نمایند. این رویکرد در مقابل بینش پوزیتیویستی قرار دارد و واقعیت را به‌مثابه لایه‌های متعددی در نظر می‌گیرد که به انحای متعدد بر لایه‌های متعدد ذهن اثر گذاشته است (Mahouzi & Morovat, 2023).

بنابراین اصولی وجود دارد که رابطه مستقیم با روش‌شناسی دارند و آن عبارت‌اند از:

۱- ماهیت واقعیت (هستی‌شناسی)

۲- ماهیت انسان (انسان‌شناسی)

۳- ماهیت علم (معرفت‌شناسی)

۴- هدف تحقیقات علم (فرایند گرایی یا نتیجه گرایی) (Iman, 2009).

بنابراین تبیین وفاق اجتماعی بر اساس پارادایم کارکردگرایی، که کاملاً ریشه در نظم و برخورداری از رویکرد عینی گرا هست، در تبیین‌های خود به دنبال نظم اجتماعی، تلفیق اجتماعی، وفاق اجتماعی، همبستگی، ارضای نیاز و فعلیت می‌باشد و از نظریه‌هایی که متمایل به واقعیت‌گرایی و اثبات‌گرایی است وارد بحث می‌شود. عمل‌گرایی بودن نسبت به درک موقعیت و مسئله محوری از ویژگی‌های اصلی این پارادایم می‌باشد. پیش‌فرض این پارادایم این هست که جهان اجتماعی از مصنوعات و روابط تجربی نسبتاً دقیقی تشکیل شده که از طریق رهیافت‌های برگرفته از علوم طبیعی می‌توان آن‌ها را شناسایی، بررسی و اندازه‌گیری کرد. استفاده از قیاس‌های مکانیکی و زیستی به‌منزله ابزار مدل‌سازی و شناخت اجتماعی مورد تأکید می‌باشد (Razavi et al., 2023).

طرفداران پارادایم تفسیری مدعی هستند که وفاق اجتماعی را آن‌چنان‌که هست باید شناخت، و علاقه‌مند هست که ماهیت بنیادی وفاق اجتماعی را در سطح تجربه ذهنی بشناسد (Momeni Tazrji et al., 2023). این پارادایم در رهیافت خود با تأکید بر نام‌انگاری، غیر اثبات‌گرایی، اختیار‌گرایی و ایده‌نگاری، خود را به درگیری در مباحث مربوط به ماهیت وضع موجود، نظم اجتماعی، توافق انسجام و تلفیق اجتماعی، همبستگی و فعلیت متعهد می‌داند (Razavi et al., 2023). در نهایت پارادایم انتقادی در ارتباط با وفاق اجتماعی به دیدگاهی از جامعه تأکید می‌کند که بر اهمیت طرد کردن یا رفتن به فراسوی محدودیت‌های ترتیبات اجتماعی موجود پایبند است. کانون توجه آن، رهاسازی انسان از محدودیت‌هایی است که ترتیبات اجتماعی موجود، فرا روی پیشرفت او قرار داده است. پارادایم جامعه را به‌صورت ضد انسان‌نگریسته و به دنبال روش‌هایی است که از طریق آن انسان‌ها از محدوده زنجیرهای معنوی که آنان را به الگوهای موجود اجتماعی پیوند می‌دهد گام فراتر نماید (Denzin & Lincoln, 2011). در نهایت تضادگرایی از قبیل مارکس با بهره‌گیری از مفاهیم تضاد ساختاری، سلطه، تضاد و محرومیت، وفاق اجتماعی در روابط ساختاری جهان اجتماعی واقع‌گرا مورد توجه قرار می‌دهند. این دیدگاه، با تکیه بر تغییر بنیادی در ماهیت و ساختار جامعه امروزی، در صددند تبیین‌هایی را برای روابط متقابل اساسی درون بافت شکل‌بندی‌های کلی اجتماعی ارائه دهند. دستیابی به وفاق اجتماعی را از طریق تغییراتی می‌داند که در آن منجر به رهایی انسان از ساختارهای اجتماعی که در آن زندگی می‌کند (Asgari, 2023).

بحث و نتیجه‌گیری

وفاق اجتماعی، معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و روش‌شناسی آن و راه‌های نیل به اهداف و موانع تحقق و پیامدهای آن در طول تاریخ همواره ذهن و افکار اندیشمندان علوم اجتماعی و سیاسی را به خود مشغول و سؤال‌های متعددی از منظرهای مختلف در ارتباط با وفاق اجتماعی طرح نموده‌اند. در این راستا، هریک از اندیشمندانی از قبیل کنت، دورکیم، زیمل، پارتو، پارک، اسپنسر، پارسونز، گیدنز، هابرماس، پارک، تونیس، کمپر و... با مسائلی چون نظم، تغییر، همبستگی، تحول اجتماعی، زندگی مدرن و نقش افراد در آن و... با مبنای الزامات متفاوتی به موضوع وفاق نگریسته‌اند. چالش‌برانگیزترین بحث در ارتباط با مفهوم وفاق اجتماعی مقایسه نظریه‌ها و پارادایم‌های غالب در جامعه‌شناسی به‌طور عام و موضوعات از قبیل تضاد اجتماعی، تغییر اجتماعی، فرد، گروه، جامعه، ساخت، کنش و... که به‌طور خاص همگی به‌نوعی جز حیطه مفهومی وفاق اجتماعی هستند، می‌باشد.

تغییرات انجام‌گرفته شده از دهه ۱۹۸۰ در مکاتب و اندیشه‌های علوم اجتماعی و سیاسی و طرح مفاهیمی از قبیل حکمرانی خوب، مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، پیوند دولت و ملت، عدالت و انصاف، مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی، نظم نوین اجتماعی، حقوق شهروندی، تعامل، ارتباط و... نه‌تنها زمینه را برای ظهور مکاتب جدید در نظریه‌های علوم اجتماعی و سیاسی فراهم نمود، بلکه رویکردهای مرتبط با این موضوع که فقط با استفاده از یک پارادایم خاص می‌توان موضوع را حل نمود به چالش کشید. این نگاه از آنجا ناشی می‌شود که رویکردهای کلاسیک جامعه‌شناسی در ارائه پارادایم چندوجهی از موضوعات از قبیل نظم اجتماعی، تغییر اجتماعی، ساخت اجتماعی، انسجام اجتماعی و...

که بتواند وفاق اجتماعی را توأماً با تغییرات انجام گرفته شده در سطح جهان و در سطوح خرد، متوسط و کلان موضوعات مرتبط را تبیین نماید، ناتوان مانده و پاسخگوی ارائه چارچوب مشخصی در زمینه معرفت‌شناسی، هستی‌شنای و روش‌شناسی از موضوع نبوده‌اند.

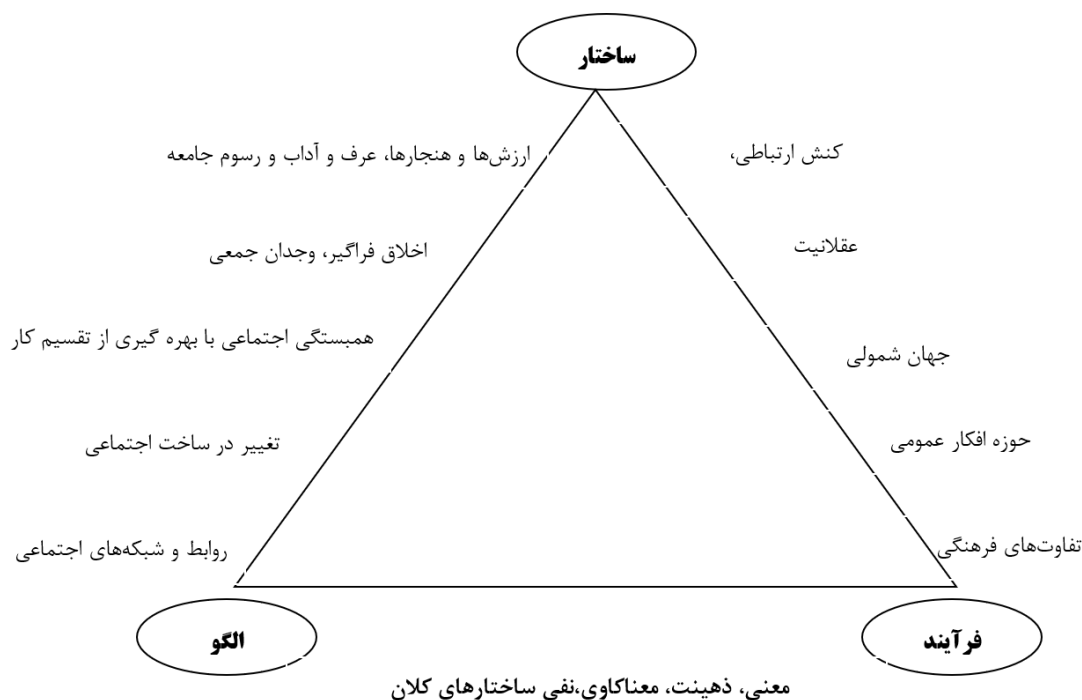
به همین دلیل در این قسمت، متناسب با الگوهای ارائه شده در پارادایم انگاری مطالعات بین‌رشته‌ای و به‌منظور رفع محدودیت‌های ناشی از مطالعات تک پارادایمی، نقشه‌انگاشتی وفاق اجتماعی با تمرکز بر ابعاد معرفت‌شناختی همگرا در سه سطح X ، Y ، Z ، که شامل ساختار، فرایند و الگو متناسب با تبیین مفهوم وفاق اجتماعی از منظر انواع رویکردهای پارادایمی (اثباتی، تفسیری و انتقادی) حاکم در مطالعات اجتماعی و متناسب با مطالب تبیین شده است، به تصویر کشیده شود.

در محور X ، تعامل ساختار و الگو با بهره‌گیری از پارادایم اثباتی و قواعد روش‌شناسی حاکم بر آن مطرح می‌باشد. در این محور مفروضات مکاتب ساختارگرایی کارکردی که بر مفاهیمی از قبیل ارزش‌ها، هنجارها، اخلاق فراگیر، تغییر در ساخت اجتماعی، همبستگی اجتماعی با بهره‌گیری از تقسیم‌کار اجتماعی و وجدان جمعی در وفاق اجتماعی تأثیر دارد، مطرح می‌باشد. که این مشخصه در انتهای طیف و بیشتر در نزدیکی ساختار دیده می‌شود. محور Y از تلاقی دو بعد "ساختار" و "فرایند" در قالب نظریه انتقادی و تحت تأثیر نظریات هابرماس و بر مبنای اصول پارادایم انتقادی شکل می‌گیرد. در این محور، کنش ارتباطی، عقلانیت، حوزه افکار عمومی، استدلال، تعامل، زبان، گفتمان، کنش، تفاهم، جهان‌شمولی و غیره مطرح می‌باشد. در این بخش توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی، اقلیت‌ها، نژادها، گروه‌ها، زبان، قومیت‌ها می‌تواند در شکل‌گیری وفاق اجتماعی تأثیرگذار باشد. محور Z بیانگر ظهور پارادایم‌های تفسیرگرا و پسانوین‌گرایی است. در این محور حرفی از ساختارها به میان نمی‌آید. هرچه هست، معناست و ذهنیات و ابزارهای معنا کاوی که عبارت‌اند از: "فرهنگ"، "زبان"، "ارتباطات" و "تعاملات". در این محور، محقق با نوعی کثرت‌گرایی پیچیده در معنی مفهوم مواجه هست که می‌توان با نفی ساختار به بررسی غشای پدیده و تحلیل ظاهری موضوع بسنده نمود.

خرد مایه مقاله حاضر این موضوع را مشخص نمود که اگر واقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی در حوزه‌های مختلف جامعه، زمینه‌ساز ایجاد نظریه باشد و این نظریه توصیف‌گر و تبیین‌گر آن‌ها باشد، با نگاه تک پارادایمی فقط می‌توان صحت سنجی چارچوب آن را مشخص نمود. در حالیکه برای بهره‌گیری همگرا از نظریه‌های مختلف جهت تفسیر یک رویداد (سنتی-مدرن) با رعایت اصل تقدم و تأخر نظریه‌ها و لحاظ نمودن عامل زمان و مکان در شکل‌گیری نظریه‌ها، علاوه بر رعایت جهت‌گیری هنجاری در شکل‌گیری نظریه‌ها، تلفیق پارادایم‌ها می‌تواند مطالعات مختلف را حول یک محور توجه و نتایج بهتری را در تفهیم موضوعات ایجاد و از افتادن در دام محدود بینی و کوتاه بینی مطالعات سازه‌های علوم اجتماعی دستاوردهای مهمی را روی پیش محققان قرار دهد.

شکل ۱

مدل پارادایمی پژوهش

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abbaszadeh, R. (2014). Critical Methodology of Foucault's Cultural Theory. *Journal of Islam and Social Studies*, 2(2), Autumn.
- Adibi, H., & Ansari, A. M. (2004). *Sociological Theories*. Danzheh Publications, Tehran.

- Ahmadpour, M. (2023). Investigating and Analyzing Methods and Indicators for Measuring Soft Power. *Journal of Soft Power Studies*, 13(3), 34.
- Alborzi, S. R. (2016). The Concept of Authority in Ralf Dahrendorf's Views. *Journal of Politics*, 3(12), Winter.
- Arabpour, E., & Mahdizadeh, S. (2020). Meta-Analysis of Social Order and Cohesion in Iran. *Journal of Contemporary Sociological Studies*, 9(17), Autumn and Winter.
- Asgari Almouti, H. (2023). Paradigmatic Analysis of Theory in Visual Studies of Nishapur Pottery. *Journal of Visual Arts*, 28(1), Spring.
- Azizkhani, I. (2008). Investigating the Factors Affecting the Formation of Social Consensus among University Students. *Journal of Sociological Studies*, 4(10), Autumn.
- Chalabi, M. (1996). *Sociology of Order*. Nashr-e Nay, Tehran.
- Chavoshian, H. (2018). *Fundamental Theories of Sociology*. Nashr-e Nay.
- Dancy, J., & Sosa, E. (1992). *A Compassionation to Epistemology*. Oxford: Basil Black well.
<https://doi.org/10.1111/b.9780631192589.1993.x>
- Dashti, F. (2021). The Evolution of Sociology with an Emphasis on Epistemological Paradigms. *Journal of Educational Research*, 12(1), Spring and Summer.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The handbook of Qualitative research*. London: sage Publications.
- Enayat, H. (2009). A Theoretical Approach to the Concept of Ecofeminism. *Journal of Sociological Studies*, 2(5), Winter.
- Farhmand, M., Saeidi Madani, S. M., & Sahandi Kandi, M. (2015). Comparative Study of Social Cohesion between Two Ethnic Groups (Azerbaijani and Kurdish) in Sanandaj and Tabriz. *Journal of Social Issues*, 6(1).
- Ghanimati, H., Mansouri, F., & Dadandish, P. (2020). Social Cohesion and Its Relationship with Normative Disintegration. *Journal of Social Issues*, 11(2), Autumn and Winter.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity press.
- Golabi, F., Boodai, A., & Alipour, P. (2015). Analytical Review of the Integration of Agency and Structure in Pierre Bourdieu's Thought. *Journal of Contemporary Sociology*, 4(6), Spring and Summer.
- Gold, J. (1997). *Dictionary of Social Sciences*. Maziyar, Tehran.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action* (Vol. 1). London: Heinemann.
- Iman, M. T. (2009). *Paradigmatic Foundations of Quantitative and Qualitative Research Methods in the Humanities*. Qom: Research Institute for Humanities and Culture.
- Jahanian Nasab, A. (2022). Investigating the Concept of Social Cohesion in the Views of Ibn Khaldun and Emile Durkheim. *Journal of Theoretical Studies of Muslim Thinkers*, 12(1), Spring.
- Khalili, M. (2000). Creating Social Consensus: A Fundamental Task of the Constitution. *Journal of National Studies*, 1(2-3).
- Lotfi Zadeh, A., Norouzi, R. A., & Mohammadi Chaboki, R. (2022). Principles and Foundations of Rational Education Based on Habermas' Communicative Rationality. *Journal of New Thoughts in Education*, 18(2), Summer.
- Lotfi Zadeh, A., Norouzi, R. A., & Mohammadi Chaboki, R. (2023). Analyzing the Obstacles to Rational Education Based on Habermas' Theory of Communicative Action. *Journal of Foundations of Education*, 13(1).
- Mahdavi, H., Amiri, N., & Gholipour, S. (2023). Phenomenological Study of the Female Life-World in Kermanshah. *Journal of Sociology of Culture and Art*, 5(1), Spring.
- Mahouzi, R., & Morovat, A. A. (2023). Ecological University: An Achievable Utopia; A Methodological Analysis. *Journal of Critical Studies of Texts and Programs in the Humanities*, 42(4), Summer.
- Mohbubi Mansh, H. (2012). *Sociology of Values (with Emphasis on Order and Security)*. Tehran: University of Law Enforcement Sciences.
- Momeni Tazrji, E., Shahabi, M., Tabibi Jabali, M., & Norouzi, G. (2023). Analyzing Thomas Kuhn's Paradigmatic Thought with an Emphasis on Iranian Contract Law. *Journal of Public Law Studies*, 53(2), Summer.
- Motavaseli, F. (2019). Talcott Parsons' Theory of Social Order and Its Compatibility with the Prophet's Management Style. *Journal of International Research*, 4(43).
- Navabakhsh, M., & Firoozabadi, A. (2012). Urban Social Cohesion and Related Factors in Kermanshah. *Journal of Urban Sociological Studies*, 2(5).
- Razavi, F., Heidari, H., & Rahimi Ghazi Kalieh, T. (2023). Studying the Impact of Changes in Philosophical Paradigms on Knowledge Management. *Journal of Human Resource Studies*, 6(24), Summer.
- Rezapour, D., & Kaldi, A. (2016). Phenomenological Analysis of the Impact of Shared Cultural Rituals on Social Development (Case Study: Dezful City). *Journal of National Studies*, 66(17), 2.
- Ritzer, G. (2012). *Contemporary Sociological Theory*. Tehran: Nashr-e Elm.
<https://doi.org/10.1177/0094306112438190u>
- Shekarchi, A. (2010). Structural Analysis of Conflict Dynamics. *Journal of Social Issues*, 1(2).
- Sohrabi Samireh, S., Navabakhsh, M., & Hazrati, Z. (2021). The Role of Ethnicity and Religious Communities in Social Cohesion (Case Study: Andimeshk City). *Journal of Sociological Studies*, 15(1).
- Soroush, S. (2024). A New Reading of Women in Iranian and Lebanese Societies Based on Habermas' Theory. *Journal of Comparative Literature*, 14(3), Autumn.

- Taheri Nia, A. R., Ahmadi, H., & Khodayari Sayeh Motalq, S. (2020). The Portrait of Social Consensus in Alavi Thought (Case Study: Nahj al-Balagha). *Journal of Sociological Studies*, 14(1-2), Spring and Summer.
- Velayati, R. (2022). The Relationship between Communicative Action and Social Capital with Tendency to Lying among Students. *Journal of Applied Sociology*, 33(85), Spring.
- Zabardast, M. A. (2016). Research Paradigms in Studies Related to Organization and Management of Higher Education. *Journal Of Research and Planning In Higher Education*, 7(4), Autumn.
- Zamaniyan, H., Farhadi, R., & Rezaeiyan, A. (2025). The Role of Genetic Capital and Social Capital in the Development of Investment Knowledge. *Journal of Investment Knowledge*, 14(2), Summer.